

два образа всъщност са противопоставени фанатизмът и хуманизмът.

Впрочем в самите тези образи виждаме едно смислово отместване отвъд в конкретно-историческата битка в испанската гражданска война. Защото и самите герои отец Ередиа и д-р Морено не са преки участници в битките и част от воюващите политически лагери на политическата левица и десница, а, така да се каже, доброволни сътрудници на двете воюващи страни, при това – лекари. Така че дори на равнището на главния персонаж Димитър Димов не взема толкова пряко страна в гражданско-политическата битка, колкото е изглеждало. И това още повече усилва символния смисъл на персонажните конфигурации, който трябва да отведе отвъд конкретно-историческите политически позиции към по-универсални хуманистични внушения. За Димов по-голямо значение има самата битка между фанатизма и хуманизма, отколкото дори между „стария“ и „новия“ свят. Финалният образ на д-р Морено е по-скоро пожелание и надежда към „новия“ свят, а не неговата осъществена реалност.

В условията на българското общество и култура, където, за разлика от Испания, липсват консервативни и силни клерикални институции и фанатична религиозност, художественото внушение още повече се освобождава от антиклерикални и антирелигиозни конотации, засилва внушенията по посока на един чист антифанатичен и хуманистичен патос. И макар че в годините на излизането му романът можеше да бъде четен и с определената му актуална политическа ангажираност (антимонархическа и прорепубликанска, против „стария“ свят и за „новата“ демокрация), патосът на романа съвсем не е с някакви трайни политически ангажименти, а в тревожно-хуманистичните му предупреждения. А те, дори само няколко години след появата на романа, придобиват вече нов, подмолен смисъл. Защото все повече ставаше ясно кои са новите „инквизитори на ХХ век“. С което не искам да кажа, че Димитър Димов е правел някакви съзнателни политически внушения срещу „новото“ общество. В най-добрият смисъл романът му е звучал като едно хуманистично предупреждение към това ново общество – че то трябва да бъде чуждо на фанатичната вяра и насието, да бъде върно на демократични и хуманистични социални принципи.

Така, дори отвъд авторовите интенции, творбата – със своя антифанатизъм и вяра в демократичните и хуманистични принципи – се превръщаше в подмолна критика на едно общество, което все